

KOOPERATİF KURULUŞLARDA ÜST ÖRGÜTLENMENİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE'DE SORUNLARI*

Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM*

I. KOOPERATİFLERDE ÜST ÖRGÜTLENME NEDİR?

Kooperatiflerde üst örgütlenme bir ülkede kooperatiflerin, birim kooperatiften ulusal birliğe kadar, aşağıdan yukarıya doğru, piramit biçiminde, dikey olarak örgütlenmesidir.

Bireylerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirerek, aralarında örgütlenmelerinden birim kooperatifler; aynı amaçla, birim kooperatiflerin, güçlerini bir araya getirerek aralarında örgütlenmelerinden ise birim üstü kooperatifler (kooperatifler birliği, merkez birliği, ulusal birliği) oluşmaktadır.

Kooperatiflerde üst örgütlenmeye, kooperatif literatüründe "kooperatiflerde merkezi örgütlenme" veya "kooperatiflerde federatif örgütlenme" de denilmektedir.

Bazı kooperatifçiler, birim kooperatiflere birinci derece kooperatif, kooperatif birliklerine ikinci derece kooperatif, kooperatif merkez, birlikleri ve ulusal birliğe ise üçüncü derecede kooperatif adını vermektedirler.

Kooperatiflerde üst örgütlenmede, birim kooperatifler, işletme bütünlüklerini korumakta ve faaliyetlerini, bazı sınırlamalarla, serbestçe yürütmektedirler. Birimin üstünde meydana gelen kooperatif birlikleri, onu kuran ve finanse eden birim kooperatifler tarafından yönetilmektedir. Aynı biçimde birlikler kooperatifler, merkez birlikleri ise birlikler tarafından oluşturulmakta ve yönetilmektedirler. O halde, bütün kooperatif üst örgütlerinin yönetimi de esas itibariyle kooperatif hareketin temelinde tutulan fertlere dayanmaktadır.

(*) 24 Aralık 1992 tarihinde İstanbul İktisat Fakültesinde verilen konferansın metnidir

Kooperatiflerde üst örgütlenme, kooperatif işlemlerde bir bakıma ekonomik merkezleşmeyi sağlamaktadır. Ekonomik merkezleşme ilkesinden kapitalist işletmeler kolaylıkla yararlanabildikleri halde birim kooperatifler yararlanamamaktadırlar. Çünkü bir birim kooperatif, kooperatifin sosyal temelini zarar vermeden ekonomik merkezleşmeyi sağlayamamaktadır. Bir birim kooperatifin sosyal temeli fertlerdir. İşte kooperatiflerde üst örgütlenme kooperatiflerin sosyal temelini bozmadan ekonomik amacına cevap vermek suretiyle merkezleşme problemini çözebilmektedir. Diğer bir deyimle, kooperatiflerde üst örgütlenme, ekonomik merkezleşme ilkesinin kooperatifçiliğe uygulanmasından başka bir şey değildir.

Yukarıda belirtildiği üzere kooperatiflerde üst örgütlenme, kooperatiflerin birlikler, merkez birlikleri ve ulusal birlik biçimde aşağıdan yukarıya örgütlenmesi anlamına gelmektedir.

2. KOOPERATİFLERDE ÜST ÖRGÜTLENMENİN ÖNEMİ

Kooperatifçilik hareketi sadece birim kooperatiflerin kurulması ve gelişmesi demek değildir. Birim kooperatifler yalnız başlarına kooperatifçilikten beklenen görevleri etkili ve sürekli olarak yerine getiremezler. Çünkü birim kooperatifler ortaklarının ulusal düzeyde gereksinimlerini giderebilecek ve onları büyük şirketlere, büyük aracı, tefeci ve sanayicilere ve holdinglere karşı koruyabilecek güçte değildirler.

Kooperatifçilik faaliyetinin bütün yönleriyle gelişebilmesi ve kendisinden çözüm beklenen sorunları etkili bir biçimde çözebilmesi için, birim kooperatiflerin federatif bir sistem içerisinde birim üstü örgütlenmeleri ve ekonomik hayatta ağırlığı olan bir kooperatifçilik hareketinin oluşturulması gereklidir. Ancak böyle bir federatif sistem, birim kooperatiflerin girişemeyeceği önemli teşebbüslere girişebilir ve küçük, dağınık işletmeler olan birim kooperatiflerin teknik ve ekonomik noksanlıklarını gidererek kooperatif ortaklarının ekonomik ve sosyal haklarını daha geniş bir anlamda koruyabilir.

Kooperatiflerin üst örgütlenmesi, kooperatif ilkelerinin uygulanması yönünden de önem taşımaktadır. Zira kooperatiflerin işbirliği ilkesi, kooperatiflerin birlikler ve merkez birlikleri oluşturmak suretiyle bölgesel ve ulusal düzeyde örgütlenmesini ifade etmektedir. O halde, bir ülkede kooperatiflerin üst örgütlenmesi, o ülke kooperatifçiliğinde kooperatiflerin işbirliği ilkesinin uygulanması anlamına gelecektir.

Kooperatif işletmenin kapitalist işletmeye oranla olumsuz yönlerinden en önemlisi, yayılma ve temerküz (yatay ve dikey genişleme) işlemlerinin sunduğu avantajlardan kooperatifin ancak sınırlı bir biçimde yararlanabilmesidir. Kooperatifin, teknik araçlarını genişletme ve daha iyi ve uzmanlaşmış yönetici kullanma yönünden olanaklarının sınırlı olduğu her vesileyle görülmektedir. Şayet, kooperatifin hayatiyeti, ortaklarının dayanışmasına fazla bağlı ise, bu sınırlılık kendini daha da göstermektedir : Zira bilindiği üzere kooperatifin faaliyet bölgesinin dar olması oranında kooperatif ortaklarının dayanışması artmaktadır.

Kooperatif işletmenin ortakları aleyhine olan bu özellikleri nedeniyle, birim kooperatiflerin üst örgütlenme suretiyle yayılma ve temerküzle ilgili işletmecilik noksanlıklarını gidermeleri bir zorunluluk haline gelmektedir.

Bunun içindir ki, kooperatifçiliğin geliştiği bütün ülkelerde geçen yüzyılın sonlarından itibaren, kooperatifler federatif bir biçimde üst örgütlenmeye başlamışlardır⁽¹⁾. Halen, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Japonya, İsveç, Finlandiya, Danimarka, Batı Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, İzlanda, Avusturya, İsveçre, İtalya, Portekiz, Yunanistan vb. ülkelerde, kooperatifler uzun yıllardan beri üst düzeyde de örgütlenmiş bulunmaktadır. Türkiye'de kooperatiflerin üst örgütlenmesi ise ancak 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun çıkması ile 1969 yılında başlayabilmiştir.

Demek ki, birim üstü kooperatifler, kooperatifçiliğin geliştiği bütün ülkelerde gelişmiştir. Nasıl ki fertlerin kooperatifler içinde birleşerek birlikte hareket etmeleri fertlere yarar sağlıyorsa; kooperatiflerin birleşerek birlikte hareketleri de kooperatiflere yarar sağlamaktadır. Bunun içindir ki, bir ülkede kooperatif hareketi, ancak birim üstü kooperatiflerin oluşması ile tam yerine oturmaktadır. Örneğin, İsveç'te 1930 yılından önce de birçok birim tarım kooperatifi vardır; fakat ancak 1930 yılında ve sonraları muhtelif tarım kooperatifleri merkez birliklerinin kurulması ile İsveç'te tarım kooperatifçiliği bir hareket haline gelmiş ve bugünkü gelişme düzeyine erişmiştir. Kooperatifçiliğin geliştiği bütün ülkelerde birim kooperatifler kendi aralarında muhtelif kademelerde üst örgütlenmeye gereksinim duymuşlardır. Bu ülkelerde, ancak bu federatif örgütlenme sayesinde kooperatifler ülke ve dünya çapındaki büyük aracı, tefeci ve sanayicilerle mücadele etme ve sonunda ortaklarına yeterince yararlı olma olanağını kazanmışlardır.

3. KOOPERATİF ÜST ÖRGÜTLERİNİN FALİYETLERİ

Kooperatif üst örgütleri özünde kendi çıkarları için çalışmazlar. Bunların esas amacı, üyeleri olan kooperatif veya kooperatif birliklerine teknik ve ekonomik yönden yardım etmek, onların bu yöndeki faaliyetlerini geliştirmek; böylece dolaylı olarak kooperatiflerin ortaklarına daha yararlı olmalarını sağlamaktır.

Kooperatif üst örgütlerinin faaliyetleri iki kategoride toplanabilir :

1. Sosyal faaliyet,
2. Ekonomik faaliyet

Sosyal faaliyetleri dolayısıyla birim üstü kooperatif örgütler, kooperatifçilik hareketinin gelişmesi için kooperatiflere hukuksal, teknik, bilimsel konularda yardım eder ve kooperatifçilik eğitim, araştırması ve propagandası yaparlar.

(1) Prof. Laidlaw, kooperatiflerde üst örgütlenmeyi, kooperatifçilikte son elli yılın en önemli eğilim ve gelişmesi olarak nitelermektedir. Nitekim 2000 yılında Kooperatifler adlı ünlü kitabında, "Yeryüzündeki bütün kooperatifçilik akımlarında son elli yılın en önemli eğilim ve gelişmelerinin ne olduğu sorulduğunda verilecek ilk yanıtım ikincil ve üçüncül düzeylerde güçlü ve geniş kuruluşların gerçekleştirilmiş oluşu" diye yazmaktadır (Bkz. A.F. Laidlaw, 2000 Yılında Kooperatifler (Çev. H. Uzel),

Ekonomik faaliyetleri ile birim üstü örgütler, birim kooperatiflerin pazar karşısındaki zayıflıklarını gidermek suretiyle kooperatif hareketinin etkili bir ekonomik sonuç elde etmesi ve ortakların kooperatiflerinden daha fazla ekonomik yarar sağlamaları amacını güderler. Bu amacı elde etmek için, kooperatiflerin ekonomik kapasitesini ve iş hacmini genişletirler.

Kooperatiflerde üst örgütlenmenin ekonomik yararlarını tarafımızdan hazırlanmış bulunan teorik bir şemada açık bir biçimde görmek olasıdır (Şema 1). Şemada örnek olarak tüketim kooperatiflerinin üst örgütlenmesi alınmıştır.

Bilindiği üzere tüketim kooperatiflerinde üst örgütlenmenin amacı, araçları ortadan kaldırarak tüketicinin bir malı en ucuza (maliyet fiyatına) almasını sağlamaktır.

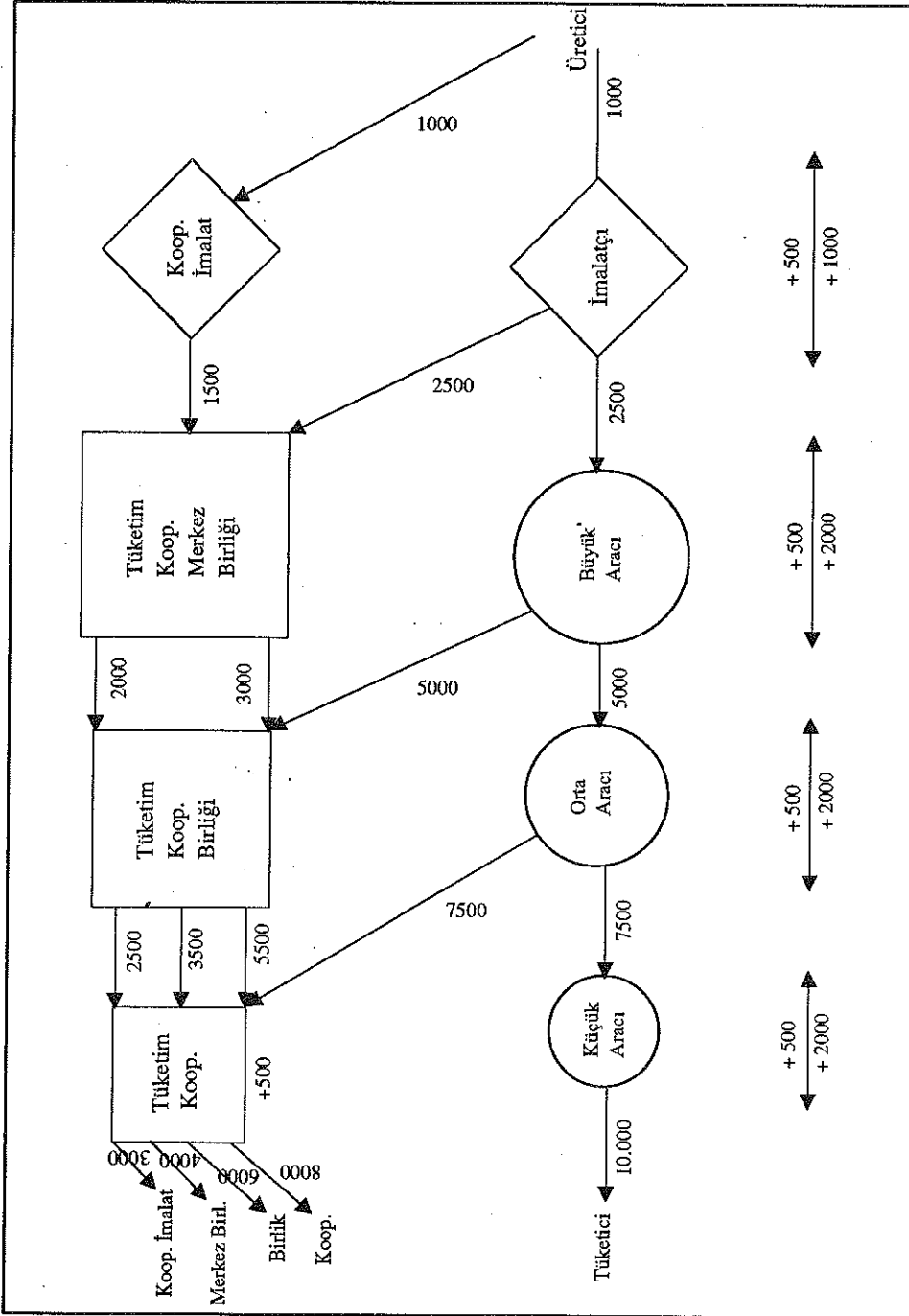
Üreticiden 1000 liraya çıkan bir birim malın, muhtelif araçlardan geçerek tüketiciye 10.000 liraya ulaştığını varsayalım. Üreticinin bir malı imalatçıya 1000 liraya sattığını; imalatçının aynı malı birim başına 500 lira masraf ve 1000 kâr koyarak 2.500 liraya büyük aracıya sattığını; büyük aracının aynı malı 500 lira masraf ve 2000 lira kâr koyarak 5000 liraya orta aracıya sattığını; orta aracının aynı malı 500 lira masraf ve 2000 lira kâr koyarak 7.500 liraya küçük aracıya sattığını; küçük aracının ise aynı malı 500 lira masraf ve 2000 lira kâr koyarak 10.000 liraya tüketiciye sattığını varsayalım. Piyasada, birim malın üreticiden tüketiciye kadar ulaşması için sadece 2000 lira masraf yapılmakta; buna karşılık araçlar birim başına 7.000 lira kâr elde etmektedirler.

Bu durumun farkına varan tüketiciler, aracılık kârını ortadan kaldırmak için birleşerek bir tüketim kooperatifi kurarlar. Ancak birim kooperatif ile bütün aracılık kârı ortadan kalkmaz; sadece birim kooperatif ile küçük aracı kârı ortadan kalkar ve ortak tüketici böylece eskiden 10.000 liraya aldığı bir malı, birim kooperatifi sayesinde 8.000 liraya alır. Bu durumda birimde kârı 2.000 lira olmaktadır.

Kooperatif ortakları bir kârı yeterli görmeyerek tüketim kooperatifleri birliği kurabilirler. Bu durumda birlik malı büyük aracıdan 5.000 liraya alır. 1000 lira masraf yapar ve sonuçta tüketici ortağa 6.000 liraya verebilirler. Bu durumda ortakların her birim malda kârı 4000 lira olmaktadır.

Tüketim kooperatifleri birlikleri de birleşerek bir Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği oluşturabilirler. Bu durumda Merkez Birliği malı doğrudan imalatçıdan alarak ortakları tüketicilere 4000 liraya ulaştırma olanağı bulurlar. Bu durumda ortakların bir birim malda kârı 6000 lira olmaktadır. Yani tüketici, kooperatif olmadan 10.000 liraya aldığı bir malı, kooperatif birliği ve merkez birliği sayesinde 4000 liraya almaktadır. Böylece üst örgütlenmenin ortakları için ekonomik yararı açık bir biçimde gözükmektedir.

Hatta bazen merkez birliği, kooperatif imalata da gidebilir. Yani tüketim kooperatifleri merkez birliğinin kendisi fabrika kurar ve hammaddeyi doğrudan üreticiden 1000 liraya alır. Bu durumda çeşitli masraflardan sonra mal kooperatif ortağına 3000 liraya ulaşacaktır. Böylece ortağın kârı, birimde 7000 lira olmuştur. Sonuçta ortak malı maliyet fiyatına almış ve üst örgütlenmenin ekonomik amacı da bütünüyle gerçekleşmiş olmaktadır.

Şema 1 : Kooperatiflerde üst örgütlemenin ekonomik yararı

Tekrar belirtelim ki, bu tamamen teorik bir örnektir. Bu örnekte, üreticilerin kooperatif içinde hiç örgütlenmedikleri varsayılmıştır. Üreticiler de kooperatif ve üst örgütleri ile örgütlenecek olursa, araçlara giden tüm kâr, tüketici ve üretici arasında paylaşılmış olur. İdeal olan da budur.

Kooperatifler üst örgütlerinin en üst kademelerinin (üçüncü derecede kooperatif) faaliyetleri genel olarak ekonomik değildir. Bunlar ancak kooperatifçiliği geliştirici sosyal faaliyette bulunurlar. Fransa, İtalya, Almanya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz'de durum böyledir.

Hollanda ve Danimarka'da federasyonların bazıları ekonomik faaliyette bulunmakta, bazıları bulunmamaktadır. İsveç'te ulusal federasyonların hepsi ekonomik faaliyette bulunmaktadırlar. Belçika'da ise birim kooperatifler ekonomik faaliyette bulunmakta, bölgesel yahut ulusal federasyonlar ise sadece sosyal faaliyette bulunmaktadırlar.

Avusturya ve Lüksemburg'da ise, tarım kooperatifleri federasyonları genellikle ekonomik faaliyette bulunmaktadırlar.

Finlandiya'da, tarım kooperatiflerinin örgütlenmesi çok ileri bir düzeye erişmiştir. Bir tarafta, aynı konuyla uğraşan birim tarım kooperatifleri, o konularda ulusal federasyonlar oluşturmuşlardır. Bu ulusal federasyonlar, ekonomik faaliyetle uğraşmaktadırlar. Sonra, muhtelif ulusal federasyonlar, ekonomik faaliyetle uğraşan bir tarım kooperatifleri merkez birliği oluşturmuşlardır. Bu merkez birliği, ekonomik faaliyeti yanında bir de kooperatifçilik eğitim ve propagandası programı yürütmektedir. Finlandiya'da ayrıca, bütün tarım sektörü için sosyal faaliyette bulunan ve "the Pellervo" adını taşıyan bir ulusal federasyon vardır. Finlandiya'daki bütün tarım kooperatifleri (alım, pazarlama, tüketim, kredi, vb.) bu federasyonun üyesidirler. Bu federasyonun görevi, tarım kooperatifleri arasında koordinasyonu sağlamak ve onlara eğitim ve propaganda yönünden yardımcı olmaktır. Eksiden bu örgüt, kooperatiflerin teknik denetimini yapmakta idi. Fakat sonra bu görev, tarım kooperatiflerinin ait olduğu merkeze bırakılmıştır.

En son amaçları ne olursa olsun, kooperatif üst örgütlerinin homojen olması, yani birim üstü örgütlerin faaliyetlerinin, federatif örgüte dahil bütün kooperatiflerin gereksinimlerini karşılaması gereklidir.

Sosyal faaliyette bulunan birim üstü örgütler, bu faaliyete gereksinim duyan, ekonomik amaçları farklı kooperatifleri de bünyelerinde toplayabilirler. Bu birim üstü örgütler, bölgesel ve ulusal düzeyde muhtelif dereceli olarak kurulurlar. Bölgesel Birlikler kooperatifleri, merkez birlikleri ise bölgesel birlikleri bünyelerinde toplarlar. Bazı hallerde ise, kooperatif ve bölge birlikleri tek bir merkez birliğinde toplanabilirler.

Ekonomik faaliyette bulunan birim üstü örgütler ise, teknik nedenlerle belirli bir ürün veya ürünler grubu üzerinde uzmanlar fonksiyonel üst örgütler oluşturabilirler. Nitekim, tarımsal kooperatifçiliğin ileri düzeyde gelişmiş olduğu ülkelerde tarım alım ve tarım satış kooperatifleri ürünler itibariyle uzmanlaşmış olup bu kooperatifler de kendi aralarında uzmanlaşmış üst örgütler oluşturmuşlardır. Sözgelimi, İsveç'teki tarım kooperatifleri ve üst

örgütleri belirli ürünler üzerinde uzmanlaşmışlardır (sütçülük kooperatifleri federasyonu, et pazarlama kooperatifleri federasyonu gibi.)

4.1. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFLERDE ÜST ÖRGÜTLENMENİN BUGÜNKÜ DURUMU

Kooperatiflerde üst örgütlenme yabancı ülkelerde geçen yüzyılın sonlarından itibaren başladığı halde ülkemizde esaslı olarak ancak 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun çıkması ile başlayabilmıştır. O zamana kadar sadece tarım satış kooperatifleri birlik düzeyinde örgütlenmişlerdir.

Bu durumun asıl nedeni, mevzuatın üst örgütlenmeye yer vermemesi idi. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, sadece birlik düzeyinde üst örgütlenmeye olanak tanıyor; 1960 yılına kadar kooperatifleri düzenleyen Türk Ticaret Kanunu ise, kooperatiflerin üst örgütlenmesine hiç yer vermiyordu.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, bütün kooperatiflerin birlik ve merkez birliği düzeyinde üst örgütlenmelerine olanak sağladığı gibi, merkez birliklerinin de bir "Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini" oluşturmalarını öngörüyordu.

Kooperatifler Kanununun çıkması ile, ilk olarak 1969 yılında Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği (TARKO) kurulmuştur. Sonra, köy kalkınma kooperatifleri ülkenin muhtelif illerinde birlikler ve 1971 yılında Ankara'da Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği (KÖY-KOOP)'ni kurmuşlardır. Daha sonra Pancar Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ve Çay Kooperatifleri Birlikleri kurulmuş bulunmaktadır.

1972 yılında çıkan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununa göre tarım kredi kooperatifleri önce 16 bölge birliğini, daha sonra bunlar da 1977 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRK-KOOP) ni kurmuşlardır.

Tarım dışı kooperatifçilik alanında ise 1163 sayılı Kooperatifler yasasına göre kurulmuş Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri Birlikleri ve Merkez Birliği ile 23 adet konut yapı kooperatifleri Merkez Birliği bulunmaktadır.

Kooperatifler Kanununda kurulması öngörülen Türkiye Milli Kooperatifler birliğinin kurulması için 1990 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığına başvurulmuş; fakat başvuru Bakanlık tarafından o zaman hemen kabul edilmemiş, kuruluş müsaadesi 1991 yılında verilmiş ve Ulusal Birlik ancak 1992 yılında faaliyete geçebilmiştir.

5. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFLERDE ÜST ÖRGÜTLENMENİN SORUNLARI

Ülkemizde kooperatif üst örgütlerini, Türk kooperatifçilik hareketinden ayırmak olanaksızdır. Çünkü, kooperatif üst örgütleri de, kooperatifçilik hareketinin bir parçasıdır. O

halde, kooperatifçilik üst örgütlerinin sorunları, kooperatifçilik hareketimizin sorunlarıyla aynıdır.

Biz, Türkiye'de kooperatifçiliğimizin temel sorunlarını 5 olarak saptamış bulunuyoruz. Bunlar finansman, eğitim ve araştırma, mevzuat, denetim ve üst örgütlenmedir.

Bize göre Türk kooperatifçiliğinin, tabii bu arada kooperatif üst örgütlerinin, gelişebilmesi için, bu sorunların birbirlerine bağlantılı olarak önerilerimiz doğrultusunda çözülmesi gerekmektedir.

Şimdi bu sorunları, üst örgütlenme açısından ağırlıklı olarak, ayrı ayrı kısaca görelim.

5.1. Finansman Sorunu

Türkiye'de kooperatif ve üst örgütlerinin öz kaynakları yetersizdir, kredi olanakları ise çok kısıtlıdır. Çünkü özel bankalar kooperatiflere kredi vermemektedirler. Devlet bankaları ise, hükümetlerin özel sektöre daha fazla önem vermesi nedeniyle, kooperatif ve üst örgütlerine güçlülükle kredi vermektedirler.

Finansman sorununun çözümü için, kooperatiflerin öz kaynakları arttırılmalı, ayrıca, sermaye ve yönetimine kooperatif ve üst örgütlerinin sahip olacakları bir Kooperatifler Bankası kurulmalıdır.

Bunların dışında, kooperatif ve üst örgütlere yatırımları için devletçe hibe (karşılıksız yardım) verilmeli ve kooperatiflere düşük faizli işletme kredisi sağlanmalıdır.

5.2. Eğitim ve Araştırma Sorunu

Kooperatifçilik eğitimi Türk Kooperatifçiliği için çok önemlidir. Çünkü ülkemizde yeter düzeyde kooperatifçilik eğitim yapılmamaktadır.

Bu sorunun çözümü için ülkemizde kooperatifçilik okulları açılmalı, ilkokuldan üniversiteye kadar bütün okullara kooperatifçilik dersleri konulmalı; Radyo, TV ve halk eğitiminde kooperatifçilik eğitime yer verilmelidir.

Bunlara ilaveten, kooperatif üst örgütleri sürekli kooperatifçilik eğitim yapmalıdır. Yapılan bütün eğitimin araştırmalara dayanması için, ülkemizde çeşitli kooperatifçilik araştırmalarının yapılması özendirilmeli ve desteklenmelidir.

5.3. Mevzuat Sorunu

Ülkemizde kooperatifçilik mevzuatı yetersiz ve çok karışıktır. Halen dört kooperatifçilik yasası olup bunlardan tarım kredi ile tarım satış kooperatifçiliğiyle ilgili yasalar devlet güdümlü kooperatifçiliği öngörmektedir.

1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ise nispeten demokratiktir. Ancak bunda da 1988 yılında 3476 sayılı yasayla yapılan değişiklikler bazı antidemokratik hükümleri ihtiva etmektedir.

Mevzuat sorununun çözümü için, ülkemizde tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerini de içine alan tek bir demokratik kooperatifler yasası çıkarılmalıdır. Bu yasa ile bazı kooperatiflerimizdeki devlet güdümü tümünden ortadan kaldırılmalıdır.

Bu konuda DYP-SHP koalisyonunun hazırladığı Demokratikleşme Paketinde ve Koalisyon Protokolünde verilmiş olumlu sözler vardır. Ancak Koalisyon hükümeti, kooperatiflerin demokratikleştirilmesi konusunda vermiş olduğu sözü henüz yerine getirmemiştir.

5.4. Denetim Sorunu

Kooperatifçiliğimizde denetim sorunu da çok önemlidir. Ülkemiz kooperatif ve üst örgütlerinde etkili bir denetim yapılmakta ve sonuçta birçok istenmeyen durumlar ortaya çıkmaktadır.

Devlet, yasaların kendisine tanıdığı kooperatiflerin denetim yetkisini kullanarak kooperatif ve üst örgütlerini etkili bir biçimde denetlemelidir. Ancak, denetleme bahanesiyle kooperatif ve üst örgütlerinin yönetimlerine karışmamalıdır.

O halde kooperatiflerde esas itibarıyla demokratik bir denetim yapılmalıdır. Bu demokratik denetimi en iyi yapacak kuruluşlar ise devletten çok, kooperatif üst örgütleri ve Kooperatifler Bankasıdır.

Bu arada, denetleme sorununun çözümü için, Almanya'da olduğu gibi, Kooperatif Denetleme Birlikleri konusu üzerinde de önemle durulmalıdır.

5.5. Üst Örgütlenme Sorunu

Türk kooperatifçiliğinin en önemli sorunlarından birisi de üst örgütlenmedir.

Ülkemiz kooperatifçiliği üst örgütlenmesini henüz tamamlayamamıştır.

1969 yılından sonra kurulan en önemli iki merkez birliği (KÖY-KOOP ve TARKO) ise 12 Eylül'den sonra kapatılmıştır.

Şu anda ülkemizde köy kalkınması, Tarım Satış ve Tüketim Kooperatifler Birliği ise henüz etkili değildir.

Üst örgütlenme sorununun çözümü ise, herşeyden önce ülkemizdeki tüm tarım ve tarım dışı kooperatifler birliklerini kurmalıdırlar.

Daha sonra, şu anda var olmayan tüm Merkez Birlikleri de kısa zamanda kurulmalıdır. Bunlar arasında özellikle KÖY-KOOP, TARKO, tüketim, Eczacılar, Taşıyıcılar kooperatifleri merkez birliklerinin kurulmaları anılabilir.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği aktif olarak faaliyete geçmeli, tüm kooperatifçilik hareketine önderlik yapmalı ve yön vermelidir. Kooperatifler Merkez birliklerinin kuruluşlarına yardımcı olmalı; kooperatif eğitim yapmalı ve bir Kooperatifler Bankası kurulmasına çalışmalıdır. Kooperatif üst örgütleri arasında koordinasyon da bu Ulusal Birlik tarafından sağlanmalıdır.

Bütünüyle Devlet ve Hükümetler, üst örgütlenmeyi kösteklemeyip desteklemelidirler. Şöyle ki, şimdiye kadar Devlet, kooperatif üst örgütlenmesini gerektiği şekilde desteklemediği gibi, çoğu kez kösteklemiştir. Halbuki, ülkede sosyal adaleti ve ekonomik kalkınmayı sağlamakla görevli devletin, etkili bir üst örgütlenme için kooperatif hareket her türlü kolaylık ve maddi yardım yapmayı gerekir.

Devlet, mevzuattaki yetkilerinden de yararlanarak, etkili üst örgüt yokluğu nedeniyle kooperatifler üzerinde yıllardır sürdürdüğü vesayeti kaybedeceğim diye kaygılanmamalıdır. Aksine, kooperatif hareketin gerçek demokratik gelişmeye yönelmesi nedeniyle üst örgütlenmeden memnun olmalıdır. Fakat maalesef Devlet, özellikle 12 Eylül'den sonra, kooperatif üst örgütlerinin ozamana kadar ki güçlenmesinden yersiz bir endişeye kapılmıştır.

6. SONUÇ

İşte ancak kooperatifçiliğimizin bütün bu temel sorunları yukarıda kısaca belirttiğimiz önerilerimiz doğrultusunda çözümlerse Türkiye'de kooperatifçilik, güçlü bir üst örgütlenmeye de sahip olarak etkili olabilir ve kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilir ve güçlü bir üçüncü sektör haline gelebilir kanısındayız.

KAYNAKLAR

1. Başar, Haşmet; Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Yapısı, Bursa 1983.
2. Mülayim, Ziya Gökalp; Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Federatif Örgütlenmesi ve Başlıca Sorunları Üzerinde Bir Araştırma. (Profesörlük Tezi), A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları : 463, Ankara 1970.
3. Mülayim, Ziya Gökalp; Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1990.
4. Mülayim, Ziya Gökalp; Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara 1992.
5. Mülayim, Ziya Gökalp, "Kooperatifçilik Politikası" Cumhuriyet, 2 Mart 1992.